

ELS WITTE

**«Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa. Belgische historici en de naoorlogse politiek-ideologische projecten (1944-1956)»**

Kapellen, Pelckmans, 2009, 389 p.

Met dit lijvige werk zet Els Witte een punt achter een onderzoeksproject van tien jaar. Het boek is evenzeer een bekroning van haar academische carrière als vooraanstaande contemporaniste, als van haar emeritaat dat ze in 2006 opnam. “De cirkel is rond”, zo klonk het tijdens de voorstelling van haar boek aan het Vlaams Instituut voor Geschiedenis, “dit werk kan je gerust haar tweede doctoraat noemen”

Els Witte heeft met *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa. Belgische historici en de naoorlogse politiek-ideologische projecten (1944-1956)* een belangwekkende ideeëngeschiedenis geschreven van een groep Nederlandstalige en Franstalige historici die in het politieke, het academische en het onderwijsdebat een gezaghebbende positie innam. Deze historici staan in haar analyse als ideologieproducenten centraal. De auteur gaat na welke impact zij hadden op het naoorlogse ideologische vernieuwingsproces en hoe zij diverse politiek-ideologische projecten historisch onderbouwden. In dit bruisende en hoopvolle, maar ook conflictvolle decennium populariseerden vele historici het ‘nieuwe moderne denken’, zoals Witte het beschrijft. Ze vertoonden een sterk maatschappelijk engagement en ondersteunden, in woord en in daad, de progressieve idealen van het wereldburgerschap en het vrijheidsdenken. Witte bestudeert de

popularisering van dit discours op diverse plaatsen : in het academische milieu, het geschiedenisonderwijs en de politiek-culturele pers.

Els Witte hanteert de sociaalhistorische en multidisciplinaire invalshoek die haar eigen is. Een netwerkanalyse volgens de ideeën van de socioloog Pierre Bourdieu staat centraal. De historici maakten deel uit van diverse netwerken, met name academische commissies, tijdschriftredacties, media-contacten en onderwijsverenigingen. Witte bestudeert hoe het ideologische discours in deze netwerken tot stand kwam, welke invloeden het onderging, welke rol de historische argumentatie hierin speelde en hoe het discours vervolgens verspreid werd. Ook vanuit een communicatiewetenschappelijke invalshoek analyseert ze de vertogen en de netwerkactiviteit van de historici. Zo is er aandacht voor het strategisch publiceren en de receptie van conflicterende ideologische visies.

Een bijzondere bronnenrijkdom ligt aan de basis van deze studie. Een ontelbaar aantal publicaties in politiek-culturele bladen, onderwijstijdschriften en huldeboeken verhelderen het denkkader van deze historici. De privéarchieven van een aantal Brusselse en Gentse sleutelfiguren zoals de inspecteur geschiedenis André Puttemans, de invloedrijke leerkracht geschiedenis en secretaris van de Belgische federatie voor geschiedenisleerkrachten Georges Gysels en de Gentse hoogleraar en Els Wittes promotor Jan Dhondt werden voor de eerste keer systematisch bestudeerd. Witte schrijft hier bijgevolg ook deels de geschiedenis van haar voorgangers en leermeesters.

*Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa* past duidelijk in de onderzoekstradities rond ideologie-geschiedenis waarin historici, literatuurwetenschappers en politicologen focussen op de impact van de Tweede Wereldoorlog op het politiek-ideologische denkkader. Vooral het overheidsbeleid werd al eerder bestudeerd (voor België Jan Craeybeckx, Luc Huyse, voor Frankrijk Gisèle Sapiro, Ross, voor Nederland Tity De Vries, Herman W. von der Dunk). Door de nadruk te leggen op de ideeën van de ideologieproducenten, en meer bepaald van elites, hanteert Els Witte een meer *bottom up* invalshoek en vormt het boek ook een aanvulling op de historiografie rond intellectuele geschiedenis. Witte werkte zelf al regelmatig rond de geschiedenis van intelligentsia en de politieke naoorlogse geschiedenis. Sinds het doctoraat van Antoon De Baets uit 1988 vormt dit boek ook de meest uitgebreide studie over het Belgische naoorlogse geschiedenisonderwijs. Via deze academische elite komt de auteur automatisch uit bij de wereld van het geschiedenisonderricht. In deze periode vielen deze twee werelden nog grotendeels samen. Deze historici bepaalden als inspecteurs, handboekenauteurs en leraren geschiedenis de krijtlijnen van het naoorlogse geschiedenisonderwijs.

In het eerste hoofdstuk schetst Els Witte het profiel van deze elite. Vele figuren kregen al een eerste introductie in haar bijdrage *Pioniers en pionierswerk. De Belgische contemporaine vakgeschiedenis tussen 1890 en het midden van de jaren 1950* in de *Tuin van heden, een liber alumnorum* voor Witte. Bij de profielschets gaat Witte dieper in op de algemene tendensen in

de wetenschappelijke habitus van deze historici. Zij genoten immers voor het eerst een volwaardige academische historische opleiding. André Puttemans, de Gentse hoogleraar Fritz Quicke, de Leuvense hoogleraar Émile Lousse en de Luikse hoogleraar Paul Harsin waren overtuigde academici en hadden veel aandacht voor wetenschappelijke accuraatheid en objectiviteit. Als vulgarisatoren waren ze zich tevens bewust van de belangrijke sociale functies van de geschiedenis die het bestaan van het schoolvak en hun sterke positie als opiniemaker legitimeerden. De aandacht voor de maatschappelijke rol van geschiedenis werd volgens Witte zeker bij de jongere generaties versterkt door de ervaring van het oorlogsverleden, de invloed van de *Annales*-school en het streven naar een ontvoogdende geschiedschrijving, zoals in hoofdstuk vier wordt beschreven. Ideologisch gezien profileerden deze invloedrijke historici zich vooral aan de linkerkant van het politieke spectrum, met naast hen ook een belangrijk aantal progressieve katholieke historici die zich lieten inspireren door het personalisme.

In het tweede hoofdstuk biedt Els Witte een analyse van de netwerken. Komen achtereenvolgens aan bod: het universitaire netwerk met zijn seminaries en tijdschriften, het vakdidactische netwerk met zijn leerplancommissies, de internationale beweging rond de revisie van geschiedenisleerboeken onder leiding van de UNESCO en de Raad van Europa, de Federatie voor Belgische geschiedenisleraars, het netwerk van leerboekenauteurs en uitgeverijen en het medianetwerk met politiek-culturele tijdschriften.

In een derde hoofdstuk *Het nieuwe denken op de publieke agenda* schetst Els Witte de bredere maatschappelijke context waarbinnen dat nieuwe denkkader verscheen, met onder meer aandacht voor de ideeën van katholieken en vrijzinnigen rond civisme, modernisme, humanisme, personalisme en internationalisme. Binnen de netwerken kwamen de meeste historici vaak als bruggenbouwers naar voren. Ze beklemtoonden het vredesdenken, het wereldburgerschap, tolerantie en ze trachtten politieke en confessionele tegenstellingen te overstijgen. In een apart en vijfde hoofdstuk *Lessen in pluralisme* gaat de auteur dieper in op het pluralistische karakter van bepaalde netwerken, commissies en leerboekenreeksen. Althans bij een beperkte elite symboliseerde dit de doorbraak van een grotere aandacht voor levensbeschouwelijke verdraagzaamheid.

Vooraf tijdens een eerste periode, van 1944 tot 1949, bloeide tegen de achtergrond van de bevrijding het verlangen naar een verdraagzame en democratische samenleving. Tussen 1950 en 1956, een periode van zowel binnenlandse als buitenlandse spanningen, traden deze progressieve intellectuelen in hevige conflict met diverse tegenstanders. Het interne Belgische debat rond de schoolstrijd en de koningskwestie zwol aan en de Koude Oorlog bekoelde het universalistische ideaal en stimuleerde het anticommunisme en de Europese eenmaking. Al in vorige hoofdstukken wees Els Witte op diverse conflicten, vooral dan op levensbeschouwelijk en communautair vlak. In het zesde hoofdstuk focust ze op het hevige academische, parlementaire en journalistieke debat rond de plaats van het

tot dan dominerende nationale denkkader. Vooral het geschiedenisonderwijs vormde een conflictzone aangezien meerdere inspecteurs en leerkrachten pleitten voor een sterke internationale oriëntatie. Ook de verhoogde regionale spanningen stimuleerden het herschrijven van de nationale canon. Het historische veld raakte vanaf 1954 opnieuw in de ban van een politiek en een onderwijsconflict. De spanningen rond het Europese eenmakingsproject en de revisie van Belgische en Duitse geschiedenislerboeken liepen toen hoog op.

Bijzonder lovenswaardig is de enorme hoeveelheid bronnen die Els Witte in dit boek op een overzichtelijke manier bijeenbrengt. *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa* bevat heel wat informatie over de opleiding, de academische carrière, de publicaties, de netwerken, de vriendenkringen van deze historici. Een bio-bibliografisch overzicht van ongeveer tachtig historici is terug te vinden achteraan in het boek, een uitstekend werkinstrument voor elke onderzoeker die het naoorlogse historische bedrijf bestudeert.

Els Witte illustreert het 'nieuwe moderne denken' van deze historici door systematisch voorbeelden aan te halen uit hun academisch, vulgariserend en journalistiek werk en hun activiteiten als handboekenauteurs, inspecteurs en leerkrachten geschiedenis. Deze veelvormigheid geeft haar betoog meer kracht en werkt overtuigend. De auteur maakt duidelijk dat het vooruitstrevende ideologische denken krachtadig doordrong in verschillende milieus. Niettemin zorgen de opbouw van het boek en de

veel onthullende inleiding ervoor dat de auteur zich soms herhaalt. De zeer strakke analyse en de grote aandacht voor de geschiedenis van het collectief van historici en voor de structurele evoluties – en bijgevolg minder voor de uitspraken van het individu – maken het boek soms minder levendig.

*Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa* vormt een belangrijke aanvulling op het onderzoek naar de omgang van historici met geschiedenis, politiek en ideologie in het naoorlogse België. Dit werk over 'het lange decennium' nuanceert ook bestaand onderzoek. Deze periode wordt vaak als een tussenperiode beschreven, een overgangsfase met elementen van restauratie en vernieuwing. Pas in de jaren 1960 zou het kritische denken doorbreken. Els Witte ontkracht dit en toont aan dat vele historici als vernieuwers op de voorgrond treden. Marnix Beyen en Pieter Lagrou suggereerden dit al in hun proefschriften die handelen over de omgang met het verleden tijdens de Tweede Wereldoorlog en enkele decennia na de bevrijding. Een soortgelijk beeld dat populair is binnen de historiografie rond het Europese geschiedenisonderwijs wordt ook bijgeschaafd. In deze literatuur staat het idee centraal dat het geschiedenisonderwijs pas vanaf de jaren 1960 en 1970 radicale hervormingen zou ondergaan en zich dan pas zou richten op het aanleren van kritische zin en het opvoeden tot vredelievende wereldburgers. De directe naoorlogse periode zou eerder een tijdperk van stilstand en traditionalisme symboliseren. De vernieuwingsgezinde dynamiek die het geschiedenisonderwijs van de jaren 1950 echter kenmerkte, spreekt dit tegen.

Niettemin kan er vanuit het recente onderzoek naar de geschiedenis van het geschiedenisonderwijs een aantal opmerkingen gemaakt worden. Els Witte heeft weinig aandacht voor de directe wortels van deze vernieuwingsideeën. Die liggen duidelijk in het interbellum. De aandacht bijvoorbeeld voor een sterkere internationale oriëntatie van het geschiedenisonderwijs en de integratie van de Belgische en de algemene geschiedenis stond al centraal in het beleid van de invloedrijke onderwijsambtenaar Louis Verniers tijdens de jaren 1930. De door Witte bestudeerde onderwijselite was deels ook al voor de oorlog actief. Met name Fritz Quicke, Émile Lousse, Marcel Van Hamme en Louis Verniers, die een belangrijke invloed had op André Puttemans, drukten hun onderwijsvisie verder door. Zij hadden vooral aandacht voor een verbreding van de politiek-militaire nationale geschiedenis. Doordat er voorlopig weinig onderzoek is verricht naar het geschiedenisonderwijs van het interbellum, lijkt dit te resulteren in een overaccentuering van de vernieuwing na de Tweede Wereldoorlog. Kijkend naar het geschiedenisonderwijs is de continuïteit evenwel frappant. De schok van de Tweede Wereldoorlog heeft echter het efficiënter doorvoeren van de hervormingen zeker versneld en daar wijst Witte dan ook met recht en rede op.

Els Witte herleidt het geschiedenisonderwijs deels ook tot een plaats van ideologieverspreiding, een plaats waar het politieke discours lijkt te overheersen. Dit sluit enigszins aan bij een traditioneel onderzoeksperspectief binnen de historiografie van het geschiedenisonderwijs. De zoektocht naar

het politieke discours en het ideologische narratief in de geschiedenisles en in de leerboeken staat hierin centraal. Witte legt in haar boek duidelijk het – uiteraard hoogst relevante – verband bloot tussen het politiek-maatschappelijke denken en het geschiedenisonderwijs. Daardoor lijkt ze wel minder oog te hebben voor andere verbanden die in belangrijke mate de naoorlogse geschiedenisles bepaalden. De invloedrijke rol van de pedagogie en de didactiek komt soms te weinig naar voren, hoewel met deze opvoedkundige principes rond een kindgericht onderwijs en een emancipatorische pedagogie ook werd ingespeeld op de behoeften van de moderne democratische samenleving. Bovendien gaven ze het uitzicht van de geschiedenisles meer en meer vorm.

Door de sterke nadruk op de naoorlogse vernieuwing is er ook weinig aandacht voor de aanwezigheid van een oudere historiografische canon in de handboeken. In een overzicht van de nieuwe geschiedenis-handboeken stelt Els Witte bijvoorbeeld dat het ‘moderne denken’ gepopulariseerd werd doordat de auteurs een finalistisch narratief neerschreven over de groei van de democratiserende samenleving doorheen de geschiedenis. Deze “liberale en democratische canon” was echter ook al in oudere handboeken aanwezig. Auteurs haalden hiervoor inspiratie uit de negentiende-eeuwse liberale historiografie. De doorbraak van het ‘moderne denken’ zal het verder uitwerken en het beklemtonen van deze ‘interne’ historiografische canon waarschijnlijk versterkt hebben.

In de inleiding wijst Els Witte er op dat de studie van de klaspraktijk een

lacune vormt in haar onderzoek. In welke mate dit officiële discours van het ‘moderne denken’ was doorgedrongen in de lespraktijk komt dus minder aan bod. Hoewel dit microniveau niet bereikt is, biedt dit boek in elk geval een belangrijke aanvulling op het bestaande onderzoek naar het geschiedenisonderwijs dat vaak beperkt blijft tot een leerboekenstudie. Witte biedt een meer open perspectief door aandacht te hebben voor de invloedrijke en vaak kleurrijke figuren en verenigingen achter de handboeken en de leerplannen. Ook het gebruik van een ander soort bronnenmateriaal, zoals het uitgeversarchief van de Luikse uitgeverij *Sciences et Lettres*, resulteert in het aanreiken van een nieuw perspectief op het ontstaan van een leerboekenreeks. Door aandacht te schenken aan de commerciële en financiële eisen van de handboekenmarkt – die in deze decennia volop tot ontwikkeling komt – biedt de auteur een interessante kijk op een nieuw fenomeen binnen het geschiedenisonderwijs.

In de naoorlogse periode zetten vele historici zich in voor progressieve maatschappelijke strijdpunten, maar er ontstonden – zoals Els Witte aangeeft – ook regelmatig conflicten over de spanning tussen maatschappelijk engagement en wetenschappelijke afstandelijkheid. Zoals de boekvoorstellingen in het Vlaams Instituut voor Geschiedenis en het SOMA aantoonde, vormde dit werk voor historici eveneens een aanleiding om te reflecteren over de maatschappelijke rol van de historicus tijdens de twintigste eeuw. Tijdens hun voordrachten in het Vlaams Instituut voor Geschiedenis bespraken historici zoals Gita Deneckere, Jo Tollebeek en Bruno De Wever de

conjunctuur en de inhoud van deze maatschappelijke betrokkenheid, met onder meer aandacht voor de omgang met de Vlaamse en Waalse beweging. Ook de academische status en de maatschappelijke positie van de hedendaagse historicus kwamen aan bod.

*Tessa Lobbes*